

سیره مدیریتی پیامبر اکرم (ص) در حوزه انتظام اجتماعی

تاریخ دریافت: 1395/01/15

تاریخ پذیرش: 1395/03/20

صادق رضایی،¹ سعید بهشتی،² حسن رضا رفیعی³

از صفحه 1 تا 16

چکیده

زمینه و هدف: مدیریت در اسلام به معنای واقع آن است که مستند به وحی الهی و منابع اسلامی است؛ از استعمار و استعمار و بهره‌کشی انسان از انسان در آن خبری نبوده و بر ارزش‌های متعالی و ثابتی استوار است. اسلام تنها مکتبی است که مدل و الگو معرفی می‌کند. بخشی از رحمت خداوند نسبت به بندگانش این بود که حامل رسالت، مؤظف شد دین را عملاً بر واقعیت زندگی خویش حاکم کند تا زندگی مبارک او در همه حالت و شرایط الگویی باشد که طالبان حقیقت و سالکان طریقت از آن پیرون کرده و از چشمه‌های فوارش رفع تشنگی کنند.

روش‌شناسی: روش انجام پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی با بهره‌گیری از تحلیل محتوای کیفی، از طریق شیوه‌های پژوهش کتابخانه‌ای، سیره گفتاری و رفتاری پیامبر(ص) پیرامون اقدامات اساسی در حوزه نظم و امنیت، از مدارک مکتوب حدیث و کتب مرتبط استخراج شده است و به واکاوی، بازنامایی و تحلیل و استنتاج سوابق موجود پرداخته است.

یافته‌ها و نتایج: از آنجایی که هسته اصلی و اساسی در تشکیل حکومت و دوام و قوام آن، استقرار نظم و امنیت است، انتظام فردی و اجتماعی عامل بسیار مهمی برای به اهداف و تعالی معنوی است؛ بنابراین رسول اکرم (ص) پایه حکومت خود را بر نظم بنا نهادند و در واقع راه دستیابی به آن را در معنویات ارائه کردند؛ به همین منظور مسجد را به‌عنوان اولین پایگاه نظم و امنیت به مردم معرفی کردند و از آن طریق مسائل و مشکلات مردم و پدیده‌های بر هم زنده امنیت و آسایش عمومی را شناسایی و با آنها مقابله می‌کردند.

بر اساس یافته‌های پژوهش گزاره‌های مطرح سیره مدیریتی پیامبر(ص) در حوزه انتظام اجتماعی پنج موضوع کلی قابل دسته‌بندی است. انتخاب مسجد به‌عنوان نخستین پایگاه انتظامی، تدوین نخستین منشور انتظامی، تأمین نظم و انتظام شهر مدینه، اقدامات اطلاعاتی-انتظامی و اقدامات امنیتی-انتظامی. نتایج پژوهش در بردارنده دستاوردهای نظری و کاربردی برای پلیس جمهوری اسلامی ایران است.

واژه‌های کلیدی: سیره، امنیت، تحلیل، مدیریت، انتظامی، اجتماعی، پیامبر(ص).

1 - دانشجوی دکتری تعلیم و تربیت دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران sadeghrezace61@gmail.com

2 - استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران (نویسنده مسئول)

3 - استادیار دانشگاه علوم انتظامی امین

رعایت نظم، عامل اتصال پدیده‌ها و تداوم هستی در نظام آفرینش است؛ در این نظام هر کدام از عناصر وظیفه‌ای خاص و مشخص بر عهده دارند که خداوند برای آن‌ها معین کرده است. قوام و دوام نظام خلقت بر پایه نظمی دقیق استوار است. اگر چنین نظمی، که نشان از تدبیر ناظمی مدبّر در رأس کائنات دارد، نمی‌بود، زمینه حیات برای موجودات هرگز فراهم نمی‌شد. تمام مخلوقات از سنگین‌ترین اجرام آسمانی، مواد و جمادات، گیاهان، حیوانات و موجودات غیرمادی گرفته تا کوچک‌ترین واحد خلقت یعنی مولکول و اتم، هر یک بر اساس حکمت و چارچوب خاصی خلق شده‌اند و بر گرد محوری خاص در حرکت و جنبشند تا نشانه‌هایی از عظمت الهی برای موجود فکور و اندیشمندی همچون انسان باشند. علاوه بر این نشانه‌ها که کتاب تکوین الهی است، خداوند با ارسال رسل و برانگیختن انسان‌های کاملی که از آن‌ها با عناوین پیامبر، رسول، نبی، هادی و امام یاد می‌شود، کتاب تشریح خود را نیز بر بشر نازل کرده است تا زمینه رستگاریش را فراهم آورد. اشرف انبیاء و خاتم رسولان الهی که هم ظهورش موجب ختم نبوت است و هم وجودش خاتم و زینت بخش سلسله جلیله سفیران خدا، پیامبر بزرگوار اسلام حضرت محمد بن عبدالله (ص) است که وجود مبارکش مایه فخر و مباهات همه مخلوقات و عالی‌ترین و کامل‌ترین اسوه نظم و انضباط برای همه بشریت از زمان ظهور و بعثتشان تا زمان برپایی قیامت است. شخصیت ایشان دارای چنان ابعاد گسترده‌ای است که هر انسانی، علاوه بر پیروی از دستورات خداوند متعال، به فراخور فهم و درک خویش می‌تواند از روش زندگی آن حضرت درس بگیرد و زندگی خویش را جلوه‌ای الهی و خداپسندانه بخشد. نظم و انضباط در لحظه لحظه زندگی آن بزرگوار جاری بود، علاوه بر آراستگی ظاهری آن چیزی که جلوه‌ای روشن در زندگی پیامبر داشت، نظمی دقیق و همراه با برنامه‌ریزی در همه امور زندگی خصوصی و فعالیت‌های اجتماعی ایشان بود. امام حسین علیه‌السلام به نقل از پدر بزرگوارشان می‌فرمایند: «رسول خدا چون به خانه می‌رفت، اوقات خویش را سه قسمت می‌کرد، بخشی را برای خانواده خود، بخشی را به خود و بخشی را برای کار اختصاص می‌داد، سپس بخشی را که به خود اختصاص داده بود بین خود و مردم تقسیم می‌کرد و در آن قسمت که به مردم تعلق داشت، خاص و عام را می‌پذیرفت و چیزی را از آنان مضایقه نمی‌کرد» (دلشاد تهرانی، 1376، ج 1: 659)؛

بنابراین سیره عملی ایشان در استقرار نظم و امنیت و انتظام اجتماعی بسیار دارای اهمیت بوده و الگویی نمونه و برجسته در این زمینه است.

در نیروی انتظامی که گردانندگان اصلی، کارکنانی هستند که بدنه این نیرو را تشکیل داده‌اند و کلیه کارکنان از پائین‌ترین سطوح آن تا بالاترین سطح و جایگاه به‌عنوان پاسدار نظم و امنیت در جامعه محسوب می‌شوند، کارکنان رابطه نزدیک و تعامل تنگاتنگی با همه مردم دارند و مهم‌ترین نیاز جامعه بشری یعنی پاسداشت امنیت بسته به عملکرد آنان دارد؛ بنابراین لازم و ضروری است نحوه برخورد و تعامل این نیروها تابع الگو، اصول و روش‌های خاصی باشد تا هر چه بهتر پاسخ‌گوی نیاز جامعه باشد. اصول و روش‌های نظارتی در سیره نبوی که در قرآن کریم به‌عنوان نمونه نیکو (احزاب: 21) معرفی شده، کامل‌ترین و جامع‌ترین الگو است. با نگرش در سیره عملی پیامبر اکرم (ص)، از آغاز بعثت تا پایان عمر، در می‌یابیم که آن حضرت نهایت سعی و تلاش خویش را مصروف انتظام امور مسلمانان کرد. ایشان با تلاش خستگی‌ناپذیر خود نظامی واحد، منسجم، با بینش و بصیرت الهی و دارای اهدافی متعالی را پایه‌ریزی کرد که در دنیا به‌عنوان تفکر و تمدنی شکوفا و پویانده و به نام تمدن درخشان اسلامی شناخته شده است. این تمدن و فرهنگ الهی ارمغان‌های ارزشی و مدنی به اقوام و ملیت‌های مختلف جامعه بشری تقدیم کرده است که نظارت انتظامی بر امور مردم یکی از آن‌هاست. ایشان در دوران ده ساله حکومت در مدینه روش‌های متعددی در دفاع از حریم مؤمنان و برخورد با متجاوزان، انجام موفقیت‌آمیز مأموریت‌ها و چگونگی حفظ و توان روحیه یاران هم رزم و زیردستان و ... داشتند. این سیره عملی می‌تواند اسوه و سرمشق بسیار راهگشایی برای انجام وظایف و مأموریت‌هایی پلیس جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد. پژوهشگر به‌دنبال آن است که به این سؤال پاسخ دهد که سیره مدیریتی پیامبر اکرم (ص) در حوزه انتظام اجتماعی کدام است؟

بیان مسئله

مسئله برقراری نظم و امنیت و نظارت بر انتظام اجتماعی در جوامع بشری از دیر باز مورد توجه بشر بوده و هست. همه حکومت‌ها در راستای تأمین زندگی بهتر برای شهروندان خود از تشکیلات انتظامی و نظامی بهره‌جسته و بدین ترتیب برقراری امنیت

یکی از ابزارهای مهم مشروعیت دولت‌ها و به‌عنوان مهم‌ترین مطالبه مردم از آن‌ها در طول تاریخ مطرح بوده است. با توجه به سیر تاریخی سازمان پلیس در ایران، دولتمردان این کشور از دوران هخامنشیان که اولین بنیان‌گذار نظام حکومتی گسترده بر نیمی از جهان آن روزگار بوده‌اند تاکنون انواع نظام برقراری نظم و امنیت و انتظام اجتماعی را مورد آزمایش قرار داده‌اند؛ اما نظام نوین ایجاد نظم و امنیت داخلی یعنی سازمان پلیس در ایران به حدود یکصد سال پیش باز می‌گردد. با وجود این نظام، ناصرالدین شاه قاجار در سفرهای سه‌گانه خود به اروپا و مشاهده پلیس نوین در آن کشورها، اولین نظام پلیسی جدید را در ایران پایه‌گذاری کرد. این پلیس در طی یکصد سال گذشته و تا پیروزی انقلاب اسلامی در بهمن سال 1357 از فراز و نشیب‌های فراوانی برخوردار بوده است پس از پیروزی انقلاب، در پلیس جمهوری اسلامی، خدمت به مردم، تکریم و احترام ارباب رجوع، سلامت در خدمت و صحت عمل مورد توجه ویژه قرار گرفت و پلیس ایران بر پایه پاسداری از ارزش‌های دینی و حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی وظایف خود را انجام می‌داد. التزام به رعایت اصول و مبانی اسلام یکی از موارد مهمی است که در تمامی فعالیت‌ها و مأموریت‌های نیروی انتظامی ملاک عمل است و از برنامه‌ریزی‌ها، طرح‌ها، روش‌ها و اصول گرفته تا حتی گزینش و استخدام، انتصاب و ارتقای شغلی را در بر می‌گیرد تا به این ترتیب هم سازمان و هم کارکنان آن کاملاً اسلامی باشد. اگر چه تلاش‌های بسیاری در راستای برقراری نظم و امنیت در کشور صورت می‌گیرد، اما مسئله انتظام اجتماعی و کنترل دقیق و موشکافانه رفتارهای مردم به‌عنوان مهم‌ترین عامل در ایجاد امنیت پایدار در جامعه، مطابق آنچه که درسیره پیامبر(ص) وجود دارد، موضوعی است که خیلی به آن پرداخته نشده و مغفول واقع شده است. در این پژوهش محقق به دنبال آن است تا به تبیین سیره مدیریتی پیامبر(ص) در حوزه انتظام اجتماعی بپردازد.

روش‌شناسی پژوهش

روش انجام پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی با بهره‌گیری از تحلیل محتوای کیفی بوده و از طریق گردآوری سیره پیامبر(ص) پیرامون اقدامات اساسی در حوزه انتظام اجتماعی، به واکاوی، بازنمایی و تحلیل و استنتاج سوابق موجود پرداخته و سپس به

تبیین و تشریح آنها پرداخته است. به‌طور کلی تحقیقاتی که نوعاً کتابخانه‌ای و نظری هستند و اطلاعات به‌وسیله ابزارهای سنجش مربوط نظیر فیش، جدول، کارت و امثال آن گردآوری می‌شود، از نوع تحقیقات کیفی هستند که شامل مطالعات مربوط به تأثیر ایدئولوژی، دین، فرهنگ، سیاست، اخلاق و مانند آن را بر کنش و رفتار انسان، که موضوع مطالعه بسیاری از رشته‌های علوم انسانی است، در این نوع تحقیقات می‌توان با استفاده از روش تحلیل کیفی و عقلی، تجزیه و تحلیل کرد (حافظ‌نیا، 1386: 233). با عنایت به موارد بالا روش تجزیه و تحلیل داده‌ها کیفی و عقلی بوده و ابزار پژوهش کتابخانه‌ای است.

یافته‌های پژوهش

شرح یافته‌های پژوهش به تفکیک تم‌های مربوط به سیره مدیریتی پیامبر (ص) در حوزه انتظام اجتماعی حاصل از تحلیل محتوای کیفی مربوط به شرح ذیل است:

1- انتخاب مسجد به‌عنوان نخستین پایگاه انتظامی

نتایج تحلیل مفاهیم اصلی برآمده از محتوای کلیدی این بخش از پژوهش بیانگر 4 گزاره اصلی در زمینه انتخاب مسجد به‌عنوان نخستین پایگاه انتظامی (جدول شماره یک) است.

جدول شماره (1): تحلیل محتوای سیره مدیریتی پیامبر (ص) در حوزه انتظام اجتماعی: انتخاب مسجد به‌عنوان نخستین پایگاه انتظامی

موضوع / تم	محتوای کلیدی	گزاره اصلی
اولین معبد برای عبادت و بندگی مردم	خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: ان اول بیت وضع للناس ... مائده/96 کعبه نخستین خانه‌ای است که برای مردم در نظر گرفته شده است و این خانه امن می‌تواند.	گزاره اصلی
انتخاب مسجد به‌عنوان نخستین پایگاه انتظامی	مرکز رسیدگی به امور مسلمین میان مسلمانان ادامه داشت.	سنت استفاده از مسجد به‌عنوان پایگاه اصلی نظارت بر امور مسلمین که اقدامات انتظامی بخشی از آن بود تا قرن‌ها در میان مسلمانان ادامه داشت.
	محل نظارت بر نظم و امنیت و وعده نماز در شبانه روز و حضور مسلمانان در مسجد باعث آسایش عمومی مردم می‌شد اطلاعات کاملی از وضعیت شهر و مناطق مختلف در اختیار پیامبر (ص) گذاشته شود	با توجه به پراکندگی مسلمانان در سطح مدینه، اقامه پنج

موضوع / تم	محتوای کلیدی	گزاره اصلی
	استفاده از ظرفیت بالای مساجد در شناسایی مجرمان و عوامل محل نظم	سیره رسول خدا (ص) در استفاده از ظرفیت مسجد به عنوان پایگاه اتحاد معنوی مسلمین باعث شد تا مردم، مجرمین و مخلین نظم محله خود را معرفی کرده و اقدام گسترده برای شناسایی و دستگیری آنان به عمل می‌آمد.

2- تدوین نخستین منشور انتظامی با بستن پیمان سیاسی مدینه

نتایج تحلیل مفاهیم اصلی برآمده از محتوای کلیدی «تدوین نخستین منشور انتظامی با بستن پیمان سیاسی» پنج گزاره اصلی در این زمینه را آشکار می‌سازد (جدول شماره دو).

جدول شماره (2): تحلیل محتوای کیفی سیره مدیریتی پیامبر (ص) در حوزه انتظام اجتماعی: تدوین

نخستین منشور انتظامی با بستن پیمان سیاسی مدینه

موضوع / تم	محتوای کلیدی	گزاره اصلی
	درک ناهمگونی بافت شهر مدینه	مهاجران مکه با خلق و خوی خاص؛ انصار با اختلافات داخلی و قومی خود و بالاخره مشرکان و یهودیان، جامعه نامتجانسی را در مدینه تشکیل داده بودند.
	ایجاد برادری و برابری	از جمله اقدامات مهم پیامبر(ص) که موجب استقرار نظم و امنیت در شهر مدینه شد، پیمان‌های برادری بود.
تدوین نخستین منشور انتظامی با بستن پیمان	حل اختلافات داخلی اقوام مهاجران در خانه‌های امن انصار شهر مدینه و مشکل مسکن و معیشت و در نهایت حل اختلافات و مشکلات آنان شد.	پیامبر (ص) با انعقاد پیمان میان مهاجران و انصار، سبب استقرار حل اختلافات داخلی اقوام مهاجران در خانه‌های امن انصار شهر مدینه و به تبع آن رفع مشکل مسکن و معیشت و در نهایت حل اختلافات و مشکلات آنان شد.
سیاسی	انعقاد پیمان‌نامه کتبی	بعد از پیمان‌های برادری و شفاهی، به ابتکار شخص پیامبر(ص) پیمان‌نامه سیاسی در 52 ماده منعقد شد با رعایت مصالح مسلمین که بخش اعظم آن برای برقراری نظم و امنیت و نظارت انتظامی بر مردم بود
حکومتی	شالوده حکومتی قانونمند در شبه جزیره عربستان در سایه این تدوین منشور انتظامی - منشور به وجود آمد که به موجب آن هر کس با هر نوع عقیده و سلیقه‌ای زیر پوشش قانون، در امنیت کامل به سر می‌برد و متجاوزان به مجازات می‌رسیدند.	شالوده حکومتی قانونمند در شبه جزیره عربستان در سایه این تدوین منشور انتظامی - منشور به وجود آمد که به موجب آن هر کس با هر نوع عقیده و سلیقه‌ای زیر پوشش قانون، در امنیت کامل به سر می‌برد و متجاوزان به مجازات می‌رسیدند.

3- تأمین نظم و انتظام شهر مدینه

نتایج تحلیل مفاهیم اصلی برآمده از محتوای کلیدی «تأمین نظم و انتظام شهر مدینه» 13 گزاره اصلی در این زمینه را آشکار می‌سازد (جدول شماره سه).

جدول شماره (3): تحلیل محتوای کیفی سیره مدیریتی پیامبر (ص) در حوزه انتظام اجتماعی: تأمین نظم و انتظام مدینه

موضوع / تم	محتوای کلیدی	گزاره اصلی
	نگهبانی از شهر	با توجه به دگرگونی امور مدینه و افزونی خروج مردان از شهر برای غزوات و اردو کشی‌ها ضرورت وجود گروهی ویژه برای حفاظت از شهر احساس می‌شد. این گروه به نام حرس المدینه (نگهبان مدینه) خوانده می‌شدند و اغلب جوانانی بودند که به سن پانزده سالگی رسیده بودند.
	پاسداری و محافظت از شخصیت‌ها	بی‌شک ایجاد حکومت در جوامع برای ایجاد امنیت است و امنیت جامعه گره خورده است و این از اقدامات اساسی پیامبر (ص) بود.
	محافظة از اماکن نظامی	در جنگ احد، پیامبر (ص) محمد بن مسلم را با پنجاه نفر دیگر برای مراقبت و پاسداری از اماکن مهم و راهبردی گماشت و آنها گرد لشکر می‌گشتند
تأمین نظم و انتظام شهر مدینه	مبارزه با قاچاق و مبارزه با عوامل مخلم نظم	به منظور حمایت از توان و تولید داخلی همواره پیامبر (ص) پدیده قاچاق را مهم‌ترین عامل بر هم زنده نظم در جامعه می‌دانستند. هر گونه بی‌نظمی یا تحریک مردم به بی‌نظمی به شدت از طرف پیامبر (ص) محکوم می‌شد و تا برقراری کامل نظم از هرگونه ابزار اصلاحی استفاده می‌کردند.
	تعقیب مجرمان	یکی از اقدامات جدی پیامبر (ص) در حوزه امور انتظامی، تلاش و جدیت ایشان برای تعقیب و دستگیری مجرمان و تأمین آسایش عمومی مردم بود.
	کشف خانه‌های گروهی	تجمع و گردهمایی عوامل مخلم نظم و معاندان در محل‌های مورد نظر همواره تحت نظارت دقیق پیامبر (ص) بود و ایشان تمام تحرکات آنان را زیر نظر داشت.
	و مجرمان	همواره در اجتماع افرادی هستند که با رفتارهای هنجارشکنانه قصد اعمال فشار بر بزه کاران بر هم زدن نظم و امنیت اجتماعی را دارند. پیامبر (ص) دستور فرمودند اصحاب ایشان با اعمال فشار از ابزارهای بازدارنده برای کنترل آنها استفاده کنند.
		استفاده از زندان برای به دستور پیامبر (ص) کسی که متهم به قتل بود مدت شش روز

موضوع / تم	محتوای کلیدی	گزاره اصلی
	اعمال بازدارنده	زندانی شد تا اولیاء دم در این مدت ادله اثبات جرم متهم را جمع‌آوری و ارائه کنند.
	استفاده از اهرم شلاق	یکی از عوامل مخل نظم در مدینه غلام خود را عمداً به قتل رساند؛ پیامبر(ص) دستور دادند ابتدا یکصد ضربه شلاق به وی زدند، سپس مدت یکسال وی را تبعید کرده و دستور دادند برده‌ای را آزاد کند.
	استفاده از اهرم تبعید	حکم بن عاص ادای راه رفتن پیامبر(ص) را تقلید می‌کرد، حضرت وی را به طائف تبعید کرد تا دست از این رفتار زشت خود بردارد
	تحریم معاشرت	سه تن به نام‌های کعب بن مالک، مراره بن ربیع و هلال بن امیه بدون شک ورزیدن در دین خود از غزوه تخلف ورزیدن ولی بعد از آن عذر خواهی کردند، پیامبر(ص) گناه ایشان را بخشید؛ اما به اصحاب فرمود تا پنجاه شب کسی با آنها حرف نزند و آنها را تحریم کرد
	کلیه مراسمات	هر مراسمی که در چارچوب قواعد و مقررات جامعه اسلامی برگزار حفظ انتظام اجتماعی در می‌شد، تحت پوشش نیروهای انتظامی قرار می‌گرفت و پیامبر(ص) اقدامات پیشگیرانه‌ای را برای خنثی‌سازی توطئه‌های احتمالی انجام می‌دادند.

4- اقدامات اطلاعاتی-انتظامی

نتایج تحلیل محتوای این بخش بیانگر 14 گزاره اصلی است (جدول شماره چهار).

جدول شماره (4): تحلیل محتوای کیفی سیره مدیریتی پیامبر(ص) در حوزه تأمین انتظام اجتماعی:
اقدامات اطلاعاتی

موضوع / تم	محتوای کلیدی	گزاره اصلی
	جمع‌آوری و کسب پیامبر(ص) برای کسب اطلاع از تصمیمات، طرح‌ها، نیروها و امکانات اخبار از عناصر غیر دشمن، با استفاده از عوامل اطلاعاتی جهت کسب اخبار و اطلاعات تأکید خودی بسیار داشتند	
	حفظ اطلاعات	هنگامی که پیامبر(ص) در جنگ احد علی(ع) را در تعقیب دشمن برای کسب خبر فرستاد به ایشان سفارش کردند، نتیجه هر چه بوده آن را پنهان‌دار تا به من برسانی
اقدامات اطلاعاتی- انتظامی	داشتن تقیه	پیامبر اکرم(ص) در مورد اهمیت تقیه سخنان زیادی دارند از جمله اینکه فرموده‌اند: مومنی که تقیه نداشته باشد همانند بدنی است که سر نداشته باشد
	گزیده‌گویی	نخستین شکافی که اسرار از آن به بیرون درز می‌کند پر حرفی و عدم رعایت سنجیده‌گویی است. پیامبر(ص) در این باره تأکید داشتند و می‌فرمودند: هر کس سلامت خواهد، مراقب گفتار خویش باشد و آنچه بر دل دارد بر زبان نیاورد
	رفتار نیک	مأموران امام حسن مجتبی(ع) می‌فرمایند: رسول خدا(ص) با آنکه در ارتباط با مردم، همواره هوشیاری و حفاظت لازم را حفظ می‌کرد، اما این مراقبت‌ها موجب

نمی‌شد که خنده‌رویی و خوش خلقی را از کسی دریغ بدارد. با اصحاب با
 ملاطفت بر خورد می‌کرد و از مردم در مورد مسائل خودشان سؤال می‌کرد
 امام رضا (ع) می‌فرماید: پیامبر (ص) هنگام اعزام یک گروه نظامی برای
 مراقبت از مأموران و انجام مأموریتی بعد از نصب فرماندهی برای آنان، در کنار او از میان افراد
 مورد وثوق و مطمئن فرد یا افرادی را نیز به‌عنوان مأمور اطلاعاتی می‌فرستاد
 کارگزاران تا اخبار و اطلاعات را برای وی گزارش کنند

- اشراف کامل به پیامبر(ص) با افراد جامعه در ارتباط بود و آنچه را که در جامعه بین مردم
 اوضاع مردم به منظور می‌گذشت از افراد پرس و جو می‌کرد و از این طریق اطلاعات لازم را به
 رفح احتیاجات آنها دست می‌آورد

حفظ حکومت منوط به دفع حرکات مخالف داخلی و از بین بردن گروه‌های
 جنگ طلب است. در غیر این صورت بیم آن می‌رود که دولت و ملت به‌طور
 ناگهانی با نیروهای مخالف برخورد کرده، هر دو از هم بپاشند؛ در نتیجه هم
 دولت از بین برود و هم مردم متحمل خسارت‌های مالی و جانی شوند؛
 بنابراین حفظ نظام متوقف بر مراقبت صحیح فعالیت‌های افراد مشکوک و
 داخلی ستون پنجم و جلسات سری آنان با کسب اطلاعات دقیق، خیره و بی‌ناست

نفوذ انفرادی به در برخی موارد پیامبر(ص)، افراد قابل و مطمئنی را به‌صورت انفرادی انتخاب
 منظور کسب اخبار و می‌کردند و آنان را جهت کسب اخبار و اطلاعات اعزام می‌کرد؛ به‌عنوان نمونه
 اطلاعات ایشان در غزه حنین این وظیفه را به ابن ابی حدرد اسلمی محول کردند

- نفوذ گروهی به پیامبر(ص) یک گروه ده نفری را مأمور پژوهش و تفحص در باره گروهی
 منظور کسب اخبار و توطئه‌گر و منافق کرد و عاصم بن ثابت انصاری را فرمانده این گروه قرار داد
 اطلاعات

در جریان فتح مکه، پیامبر(ص) قبل از حرکت به سوی مکه به منظور کنترل
 اوضاع و زیر نظر داشتن رفت و آمدهای مشکوک، یک گروه گشت و بازرسی
 را مأمور این کار کردند
 گشت و شناسایی

بازجویی از افراد پیامبر(ص) در جریان استقرار سپاه در نزدیکی بدر به همراه یکی از یاران
 محلی به منظور خویش برای جمع‌آوری اخبار و اطلاعات حرکت کرد و به پیرمردی از اعراب
 کسب اخبار و محل رسید و با زیرکی خاصی وی را مورد بازجویی قرار داده و از وضع
 اطلاعات دشمن مطلع شدند

- استفاده از ابزار در سریه فدک و فلس، پیامبر(ص) دستور دادند با اعمال تهدید و فشار برای
 تهدید و ترساندن تشخیص هویت جاسوسان دشمن که در لباس مبدل فعالیت داشتند، آنها را
 برای دستیابی به مجبور به بازگویی حقیقت کردند
 اطلاعات

در جنگ احد هنگامی که مأمور اطلاعاتی گزارش داد زانی را دیدم که با
 خود دف و طبل‌هایی داشتند، پیامبر (ص) چنین تجزیه و تحلیل کردند که
 دشمن قصد بالابردن روحیه نیروهای خود و تشویق آنان به جنگ دارد
 تجزیه و تحلیل
 اطلاعاتی

5- اقدامات امنیتی-انتظامی (نرم‌افزاری)

نتایج تحلیل محتوای این بخش بیانگر 10 گزاره اصلی است (جدول شماره پنج).

جدول شماره (5): تحلیل محتوای کیفی سیره مدیریتی پیامبر (ص) در حوزه انتظام اجتماعی: اقدامات

امنیتی

موضوع / تم	محتوای کلیدی	گزاره اصلی
	نیاز ضروری جامعه	پیامبر (ص) در مورد ضرورت امنیت در جامعه فرمودند: هر که تنش سالم است و در جماعت خویش ایمن است و قوت روز خویش دارد، جهان سراسر مال اوست.
	نعمت ناشناخته	پیامبر(ص) همواره به ارزش و شناخت نعمت امنیت اشاره داشتند و فرمودند: امنیت و سلامت دو نعمت است که بسیاری از مردم در آن مغفوبند.
	دعا برای نیل به امنیت	پیامبر(ص) بین دو رکعت اول نماز ظهر این فراز را می‌خواندند: اللهم و اسئلک السعه و الدعه و الامن و الکفایه و السلامه خدا یا! و به من مرحمت فرما: گشایش، راحتی، امنیت، سلامت، فروتنی، قناعت،
	اقدامات بیت (ع) و امنیت	پیوند ولایت اهل پیامبر (ص) همواره اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) را مایه آسایش و امنیت مردم می‌دانستند و فرمودند: اهل بیت من امنیت برای اهل زمین هستند.
	امنیتی - پیوند ایمان آحاد جامعه با امنیت	حضرت ختمی مرتبت ایمان توأم با امنیت مردم را تأکید می‌کردند و فرمودند: مال و ناموس و خون مسلمان بر مسلمان دیگر حرام است.
	اصل کرامت انسانی	پیامبر(ص) در این باره فرمودند: کسی که در حق معاهد (اهل کتاب) که بین او و اسلام پیمانی بسته شده است ظلم و ستمی روا دارد، من در روز قیامت حامی آن اهل کتاب خواهم بود
	اصل دعوت	رسول خدا (ص) در مدارس یهود که آنها را بیت المدارس می‌نامیدند حاضر می‌شد و با استفاده از استدلال و منطق روشن با دانشمندان یهود به گفت‌وگو می‌نشستند
	اصل نفی سلطه	پیامبر(ص) هیچ‌گاه اجازه نفوذ و سلطه مشرکان و کفار را بر مسلمانان نمی‌داد؛ چرا که مطابق آیه قرآن: لَنْ یَجْعَلَ اللهُ لِلْکَافِرِینَ عَلَی الْمَؤْمِنِینَ سَبِیلاً (نساء/141)، او هرگز برای کافران به زیان مسلمانان راهی نگشوده است.
	اصل وفای به پیمان‌ها	پیامبر اکرم (ص) در این باره به رعایت حقوق اقلیت‌ها در اجتماع، حقوق اقلیت‌ها در عرصه دین، رعایت حقوق امنیتی اقلیت‌ها و گفت‌وگو با اقلیت‌های دینی و مذهبی که با اسلام پیمان بسته بودند، توجه و تأکید ویژه داشتند
	اصل هویت‌سازی ارزش‌های جاهلی بود	در این رابطه حضرت رسول (ص) به سه دسته اقدامات توجه داشتند؛ الف) اقدامات سلبی: این اقدامات شامل نفی قومیت‌گرایی و نژاد پرستی و تغییر بعد جدید اسلامی
	جدید اسلامی	ب) اقدامات ایجابی: این اقدامات شامل تقویت و تحکیم ایمان به خداوند متعال، ایجاد برادری، امت‌سازی و اخلاق نیک است
		ج) اندیشه و مشی سیاسی پیامبر(ص): اندیشه و مشی سیاسی حضرت شامل بعد مشارکت سیاسی ایشان و مدیریت سیاسی است

نتیجه‌گیری

از آنچه بحث شد می‌توان پی برد که پیامبر اعظم صلی الله علیه وآله با به کار بردن راهبردها و تدابیر بزرگ و اساسی، اهداف زیادی را در تأسیس و تحکیم حکومت دینی و توسعه اسلام و اصلاح امور جامعه تأمین کرد که با تأمل در این اقدامات می‌توان به ایجاد انسجام و وحدت ملی، پیوند و وفاق اجتماعی و تأمین محیط امن، آرام و سالم و کم دردسر و فضای رحمت و محبت در جامعه مدنی جدید مدینه طیبه اشاره کرد به طوری که می‌توان آن را یکی از معجزات رسول خدا شمرد که از طریق تدبیر و بسترهای طبیعی فراهم ساخت (واعظی، 1378:155). حکومت دینی مبتنی بر مشروعیت سلطه حاکم از ناحیه حق تعالی است و پیامبر اعظم (ص) به‌عنوان قائد و حاکم از روز آغازین به قصد بنای اجتماع سیاسی و حکومت، چهارچوب کلی مسئولیت خود را به‌عنوان رهبر و حاکم امت و دولت و بر اساس نبوت و رسالتی که داشت پی‌ریزی کرد. نتیجه این شد که آن حضرت پس از هجرت به مدینه، بلافاصله تشکیل دولت داده و خود شخصاً به رتق و فتق امور پرداختند (حسنی، 1376: 90). تشکیل سازمان‌های متعدد از سوی پیامبر اعظم (ص)، نشان‌دهنده این است که اسلام حکومت و سازماندهی دارد و این سازماندهی به حکم تاسی به پیامبر اعظم صلی الله علیه وآله قابل اقتباس است. مهم‌ترین دستاورد حکومت دینی پیامبر اعظم صلی الله علیه وآله، ارائه این اصل است که تشکیل حکومت دینی و حفظ آن در صورت وجود شرایط و رفع موانع، از اهم واجبات الهی، بلکه مقدم‌ترین وظیفه دینی است و این خود خط بطلانی بر اندیشه جدائی دین از سیاست در طول تاریخ است (مصباح یزدی، 1377: 178). یکی از مهم‌ترین ارکان حکومت، برقراری نظم و امنیت پایدار در جامعه است. پیامبر (ص) که سرچشمه رحمت و مهربانی است تمام توان و تلاش خود را به‌کار بست تا در سایه حکومت در جهت تربیت و رشد و اعتلای مردم گام بردارد. پلیس جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با پیروی و الگوپذیری از وجود نازنین حضرت و بهره‌گیری از اصول و مبانی و سیره عملی ایشان، در پیشبرد اهداف عالی نظام و انقلاب گام بردارد.

- همان‌گونه که در سیره انتظامی پیامبر(ص) اشاره شد. برقراری نظم جز با هم‌سویی قوای فرد و جامعه در جهتی الهی میسر نبوده و مسجد سنگ زیرین نظام الهی در جوامع اسلامی به شمار می‌رود. بدین ترتیب، پیامبر(ص) با استفاده از این پایگاه معنوی نظمی نوین و الهی را در میان امت خود پی‌ریزی کرد و آنان را به سوی کمال مطلق فراخواند. قرابت و همکاری بیشتر یگان‌های انتظامی با مساجد و حسینیه‌ها در سراسر کشور و تعیین هسته انتظامی در مساجد به منظور استفاده از ظرفیت‌های مساجد در محلات در شناسایی افراد مخل نظم و خنثی کردن توطئه‌های آنان و اقدامات پیشگیرانه با کمک نمازگزاران گام مهم و ارزشمندی در راستای نظارت انتظامی بر جامعه به شمار می‌رود.
- از آنجایی که در کلیه مساجد، پایگاه‌های مقاومت بسیج استقرار دارند و در یک حوزه انتظامی تعداد قابل توجهی از این پایگاه‌های مردمی وجود دارند، می‌توان با انعقاد تفاهم‌نامه بین بسیج مساجد و یگان‌های انتظامی از ظرفیت بالای اطلاعاتی این نیرو در جهت استفاده کلانتری‌ها و یگان‌های انتظامی بهره جست.
- توجه ویژه پلیس به اهرم‌های بازدارنده و انجام اقدامات پیشگیرانه از طریق تعامل و ارتباط با اصناف و گروه‌های مردم و تشکیل پلیس اصناف و سازماندهی آن از طریق منتخبین اصناف و گروه‌های مختلف مردمی. همان‌گونه که در سیره پیامبر(ص) ملاحظه شد، دومین اقدام ایشان، تدوین نخستین نظام‌نامه و پیمان‌نامه انتظامی میان طوایف و گروه‌های مردمی بود که اساسی‌ترین اهرم پیشگیرانه انتظامی و امنیتی رسول خدا(ص) به شمار می‌رفت.
- توجه بیشتر پلیس به استفاده از شیوه‌های نرم‌افزاری (جنبه‌های والای انسانی و معنوی) در تأمین نظم و امنیت. اگر چه وجود نازنین پیامبر اسلام(ص) در پیاده کردن شیوه‌های سخت‌افزاری به تربیتی که اشاره شد کوتاهی نکردند، ولیکن ایشان تأمین نظم و امنیت را از طریق نرم‌افزاری مناسب‌تر قلمداد می‌کردند و کارآمدی و کاربرد ابعاد سخت‌افزاری را در گرو تحقق امنیت نرم‌افزاری می‌دانستند. ایشان

همیشه تلاش می‌کردند تا حد امکان متوسل به ابزارهای قهریه نشده و از راه مودت و دوستی با عوامل مخل نظم و امنیت برخورد کنند.

- برگزاری کارگاه‌های آموزشی و پژوهشی در خصوص سیره انتظامی و اطلاعاتی معصومین (علیهم السلام) به ویژه پیامبر(ص) و امام علی(ع) برای کارکنان ناجا.
- برنامه‌ریزی برای افزایش تسلط اساتید هیئت علمی ماده 25¹ در زمینه آشنایی بیشتر با وظایف نیروی انتظامی.

1- اساتیدی که دارای تحصیلات عالی بوده و از طریق فراخوان وزارت علوم، تحقیقات و فناوری جذب دانشگاه علوم انتظامی می‌شوند.

منابع

- قرآن کریم (1391). ترجمه محی الدین مهدی الهی قمشه‌ای، چاپ نهم، تهران: قلم و اندیشه.
- ابن مزاحم، نصرین مزاحم المنقری (1404). وقعه صفین، پژوهش عبدالسلام محمد هارون، مؤسسه العربیه الحدیثه، افست قم، القاهره.
- ابن خیاط، ابو عمر خلیفه بن خیاط بن ابی جبیره الملقب بشباب (1995). تاریخ خلیفه بن خیاط، پژوهش فواز، دارالکتب العلمیه، ط 1، بیروت.
- انیس، ابراهیم و منتصر، عبدالحلیم و صوالحی، عطیه و احمد، محمد خلف الله (1972م). المعجم الوسیط، مجمع اللغه العربیه، قاهره.
- بازرسی کل سا.عس. ناجا (1377). منتخب قوانین. تهران: سازمان عقیدتی سیاسی ناجا.
- بلاغی، سید صدرالدین (1370). عدالت و قضا در اسلام. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- برکات، ابراهیم (1985). الساسه و المجتمع فی عصر الراشدين. بیروت: الاهلیه للنشر و التوزیع.
- حافظ نیا، محمد رضا (1386). روش پژوهش در علوم انسانی. تهران: سمت.
- حجتی کرمانی، علی (1369). سیر قضاوت در ادوار مختلف تاریخ. تهران: انتشارات مشعل دانشجو.
- حافظ، شمس‌الدین (1371). دیوان غزلیات. تصحیح محمد قزوینی و قاسم غنی، تهران: انتشارات اساطیر.
- رسول‌زاده، سید اسماعیل (1372). قضاوت‌های حضرت علی بن ابی طالب (ع). تهران: انتشارات یاسین.
- رسولی محلاتی، سیدهاشم (1364). زندگانی حضرت محمد خاتم النبیین (ص). تهران: انتشارات علمیه اسلامیة.
- رفیعی، حسن‌رضا (1380). امور انتظامی در نظام حسبیه اسلامی. تهران: انتشارات دانشگاه علوم انتظامی.
- شرف‌الدین، سیدعبدالحسین (1396 ه.ق). اجتهاد در مقابل نص. ترجمه علی دوانی، تهران: کتابخانه بزرگ اسلامی.
- صادقی، محمد (1393). علی و الحاکمون. بیروت: دائره الغدیر.
- طبری، محمدبن جریر (1375). ترجمه تاریخ طبری. ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: انتشارات اساطیر.

- عاملی، حر (1398ق). وسائل الشیعه. تهران: انتشارات المکتب الاسلامیه.
- فیض الاسلام، سیدعلی نقی (1387). ترجمه و شرح نهج البلاغه، چاپ هفتم، تهران: سازمان چاپ و انتشارات فقیه سیدمهدی فیض الاسلام.
- قرشی، باقر شریف (1369). نظام حکومتی در اسلام. ترجمه عباسعلی سلطانی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.
- کتانی، عبدالحی (بی تا). الترتیب الاداریه. بیروت: دارالکتب العربیه.
- مطهری، مرتضی (1363). انسان در قرآن. تهران: انتشارات صدرا.
- مصباح یزدی، محمدتقی (1377). حقوق و سیاست در قرآن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- محلاتی، ذبیح‌اله (بی تا). قضاوت‌های حضرت امیر المومنین (ع). تهران: انتشارات ارشاد.
- مرکز تحقیقات سپاه (1366). تاریخ اسلام در عصر امامت امام علی (ع). تهران: واحد آموزش عقیدتی سپاه.
- محمودعقال، عباس (ق 1364). شخصیت حضرت علی (ع). تهران: انتشارات کلاله خاور.
- وائلی، احمد (1363). احکام زندان در اسلام. ترجمه محمد حسن بکائی، تهران: نشر فرهنگ اسلامی.
- یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب (1988). البلدان، ط 2 لبنان: دار احیاء التراث العربی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی